

Fontes

Buzogány Dezső
Kolozsvár

A Román Állambiztonsági Szolgálat jövőképe, avagy ember tervez, Isten végez

The Perspectives of the Romanian Secret Police (Securitate) or Man Proposes God Disposes. Abstract

It is a well known fact that the Communist government has always wanted to gain control over the churches in Romania after the State Department for Cults was established in 1949. The Department suffered several changes during the first two decades of its existence, but its purpose remained the same, i.e. that in close collaboration with the secret police to keep the Churches of the whole country under severe control. In one of the documents issued by the Securitate (the Secret Police) in January 1966 the Secret Police declares that the Department is like a trusteeship to all the churches in Romania, through which the government establishes the contact with the churches and exercises its church policy. The document that follows presents the intention of the Securitate to attain more power within the Cluj-Kolozsvár Theological Seminary and to unite the two Hungarian Reformed Church Districts in Transylvania.

Keywords: Securitate (Romanian Secret Police), the policy of the Securitate, Cluj/Kolozsvár Theological Seminary.

Az egyháztörténészek sokkal szárazabb és pontosabb címet szoktak adni írásaiknak. Hogy ez esetben nem így történt, annak az az oka, hogy írásunk inkább forrásfeltárás, mint szaktanulmány. Az Állambiztonsági Szolgálat (a továbbiakban: ÁBSZ) levéltárában kutakodva akadunk rá az alább ismertetésre kerülő néhány dokumentumra, amely nemcsak a református egyház 20. század közepi történetének egyik érdekes epizódjára derít fényt, hanem arra is, hogy az ÁBSZ tisztjei miként szöttek sokszor irreális, megvalósíthatatlan, szinte azt is mondhatnánk, ábrándos terveket. A történet 1960. esztendővel kezdődik, amikor eltávozott az élők sorából Vásárhelyi János református püspök. A Kultuszdepartament munkáját nemcsak felügyelő, hanem befolyásoló, sőt egyes esetekben meghatározó ÁBSZ elérkezettnek látta az időt merész terve kivitelezésére: egyesíteni a Romániában működő két református egyházkerületet, ezzel párhuzamosan pedig elorvasztani és megszüntetni a Protestáns Teológiai Intézetet. Ehhez kellett megnyernie a Kultuszdepartamentet.

Tudott dolog, hogy a kommunista állam az 1949-ben létrehozott Kultuszminisztériumon keresztül gyakorolta felügyeleti és ellenőrzési jogát az egyházak fölött, éspedig 1957 márciusáig, amikor átalakult, és Kultuszdepartament név alatt a Minisztertanács alárendeltje lett. Az átalakulás ellenére feladatai változatlanok maradtak. Az ÁBSZ egyik, 1966 januárjában összeállított dokumentumában kifejti, hogy az intézmény a romániai felekezetek gyámhatósága, amelyen keresztül az állam kapcsolatot teremt a felekezetekkel és gyakorolja egyházpolitikáját. Az ÁBSZ viszont már korábban felismerte a kiváló információszerezési lehetőséget a Kultuszdepartamenten keresztül, és 1955-ben

megnyitotta a *Ministerul cultelor* dossziét, azzal az indoklással, hogy a minisztérium állandó kapcsolatot tart fenn valamennyi felekezet tagjaival, tehát optimális hírszerzési potenciállal rendelkezik. A felekezetek keretén belül működő ellenséges elemeket a III., vagyis a Belföldi Hírszerzési Igazgatóságnak kell figyelemmel kísérnie. A két intézmény tehát egymásra talált és felváltva kísérlete meg érvényesíteni az állam politikáját, hol nyíltan, hol titokban. Nos, ez utóbbi illusztrálására álljon itt a dokumentumok közül az első. Lelőhelye: CNCAS, Fond Documentar D. 16575. vol. 1. 391–399, és az ÁBSZ Intézkedési tervét tartalmazza 143/1961. szeptember 1. keltezéssel, amelyet 20-án hagytak jóvá. A tervezetet a Belügyminisztérium Kolozs megyei Területi Igazgatósága részéről Onac Ioan főhadnagy, a III. Igazgatóság részéről Mihuş A. kapitány szignálja, a jóváhagyást pedig az ügyosztály vezetője, Mărgineanu kapitány adta meg. A dokumentumokat bőven ismertetjük, a fontosabb részeket igekezünk szó szerint adni és fordítani.

Intézkedési terv

A tervezet nagyon rövid történelmi ismertetővel kezdődik, amelyben a legújabb történelmi korszakra nézve megállapítják:

„1944. augusztus 23 előtt a református egyház lelkészeinek egy része tagja volt a Nyilaskeresztes fasiszta és más magyar pártoknak.”¹

Augusztus 23. után a református klérusból többen beléptek a Romániai Magyar Népi Szövetségbe azzal a céllal, hogy rásüssék a nacionalizmus bélyegét, és sokan közülük ellenséges magatartást vettek fel a demokratikus államforma ellen, amely különböző módzatokban nyilvánult meg.

E pillanatig Kolozsváron és környékén nem volt kiemelkedően fontos esemény. 1960. december 11-én, Vásárhelyi János halálával, megüresedett a református egyházkerület püspöki széke. A püspökségre pályázók egyben a püspökség jelenlegi vezetői: DGy püspökhelyettes és TI tanácsos. A két személyről részletes jellemzést is tartalmaz az irat. DGy-ről megtudjuk, hogy bár beszervezték,² nem volt őszinte a Szolgálattal szemben, határozottan megtagadta azt, hogy írásban jelentsen, személyeket vagy állapotokat érintő szóbeli közléseit pedig eltorzította és mindenkit lojálisnak tüntetett fel az államhatalommal szemben. TI-ről leírják, hogy politikailag nem elkötelezett, 1944 előtt nagyon tüzes nacionalista volt, jelenleg ellenséges magatartást tanúsít.

Itt a tervezet más irányt vesz és új témát nyit meg. A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet „a lelkészek indoktrinálásának és képzésének a helyszíne”, diákjainak száma évről évre változik, a lelkészigénytől függően.³ Így az 1958–1959-es tanévben az I–IV. évfolyamon tanuló diákok száma 212 volt, az 1959–1960-es tanévben 114, az 1960–1961-es tanévben pedig 77.

„Annak ellenére, hogy történtek bizonyos intézkedések ezen a vonalon is, az egyes ellenséges elemek magatartásának és a teológiai hallgatók számának korlá-

¹ „Înainte de 23. Aug. 1944, o parte din preoţii cultului reformat au fost membrii ai partidelor fasciste maghiare ca [...] Crucea cu săgeţi şi altele”. Fond documentar D. 16575. vol. 1. 391.

² Molnár János: *Szigorúan ellenőrzött evangélium*. Nagyvárad 2010. 174., 473.

³ „Centrul de indoctrinare şi pregătirea preoţilor necesari pentru parohiile episcopilor Cluj şi Oradea, este Institutul Teologic Protestant din Cluj a căru număr de studenţi variază de la an la an, în funcţie de necesităţi.” Fond documentar D. 16575. vol. 1. 393.

tozására, szerveink nem végeztek megfelelő színvonalú munkát, időben és térben lassú tevékenységet folytattak.”⁴

Erre való tekintettel a jövőben az alábbi távlati terv keretei között kell megoldani az egyes kérdéseket.

Feladatok

I. Növelni kell az operatív munkát és a hírszerzést a legaktívabb személyek esetében, mind az egyházban, mind a Teológián.

II. Fel kell számolni az ellenséges tűzfészkeket és csoportokat, egyeseket letartóztatva, másokat felderítve és lejárta.

III. Minőségi ügynökökkel be kell hatolni az egyház és a Teológiai Intézet vezetőségébe.

„Azt a célt kell követni, hogy megteremtődjenek a Kolozsvári református püspökség egyesítésének feltételei a Nagyváradival, Kolozsvár központtal.”⁵

IV. Fel kell deríteni a külföldiekkel fenntartott kapcsolatokat, és fel kell számolni azokat.

V. A protestáns Teológián korlátozni kell a teológiai hallgatók számát.

Az említett feladatok megvalósítására az alábbi intézkedést kell követni.

Intézkedések

I.

- a) A Kultuszdepartament szerveitől meg kell szerezni a református püspökség, az egyházkerületi Igazgatótanács és a presbitériumok tagjainak a kimutatását. Akik ezen szerepelnek, azokat a „C” részleg⁶ fel fogja keresni, hogy nyilvántartásba vegye az ellenséges elemeket.
- b) A legaktívabb elemeknek ellenőrzési dossziét kell nyitni, hogy közelebbről is nyomon lehessen követni őket, és dokumentálni lehessen az általuk végzett ellenséges tevékenységet.
 - Legsürgősebben hírszerzési dossziét kell nyitni HF, DGy és IN nevére;
- c) Be kell szerezni a Protestáns Teológiai Intézet összes teológiai hallgatójának a kimutatását, utána pedig az ÁBSZ útján és egyéb eszközökkel el kell végezni ennek a több irányú elemzését:
 - be kell szervezni az arra alkalmasakat;
 - fel kell deríteni és „meg kell dolgozni” az ellenségeskedőket;⁷

⁴ „Cu toate că s-au întreprins unele măsuri pentru a limita acțiunile dușmănoase a unor elemente pe această linie, cât și al numărului de studenți teologi, munca organelor noastre nu s-a desfășurat la un nivel corespunzător, dovedindu-se o activitate lentă în timp și spațiu.” Fond documentar D. 16575. vol. 1. 343.

⁵ „Se va urmări crearea premizelor unificării episcopiei Reformate din Cluj, cu cea din Oradea, cu sediu la Cluj.” Fond documentar D. 16575. vol. 1. 393.

⁶ Az 1956-ban átalakított és 1968-ig ebben a formában működő Állambiztonságnak nem volt „C” részlege (secție), csak „C” főosztálya (direcție), amelynek feladata volt az operatív iratok nyilvántartása.

⁷ Ez a rész szó szerint így hangzik: „Identificarea și lucrarea celor dușmănoși”, amelyben a „lucrarea” titkosszolgálati szakkifejezés azt jelenti, hogy mindenféle meggyőző, megfélemlítő stb. eszközt bevetettek az eredmény elérésére.

- támogatni kell azokat, akik el akarják hagyni az Intézetet (ezt az intézkedést az új tanév beindulásával egy időben kell elkezdni, és folytatni kell a végéig).
- d) A tanév elkezdéséig fel kell deríteni azokat, akik kérvényt adtak be a teológiai tanulmányok folytatására. Ezek közül az alkalmasakat be kell szervezni. Akik nem alkalmasak (az ellenséges és fanatikus elemek), azokat meg kell akadályozni tanulmányaik folytatásában.
 - Azokat az ellenséges elemeket, amelyeknek mégis sikerült bejutni a Teológiára, különböző fogásokkal le kell jártni (erkölcstelen cselekedetek, névtelen levelek, fiktív beszervezés stb.).
- e) Az operatív bázis kiszélesítésének gondolatát és az ellenséges elemek tevékenységének megismerését támogatni kell, és ki kell terjeszteni a rajonokra is.
- f) Az egész tartományban végzett munka jobb megszervezése és irányítása végett munkalapot (mappát) kell összeállítani, amely tartalmazza:
 - a protestáns egyházban lévő ellenséges elemek nyilvántartását;
 - az ellenséges elemek összesítő táblázatát és adatlapját;
 - az egyházmegyéek fungens és nyugdíjas lelkészeinek nyilvántartását;
 - a hírszerzési akciók nyilvántartását, a tartomány rajonjaira lebontva;
 - az ügynökök nyilvántartását minden egyes felekezet esetében, rajonokra lebontva, azzal a megjegyzéssel, hogy közülük kit, hová és ki mellé lehet beosztani;
 - az egész rajon legfontosabb anyagának a nyilvántartását (mely anyagból kiderülnek a külfölddel fenntartott kapcsolatok, vagy a legfontosabb esetek, amelyeknek a figyelem homlokterében kell állniuk);
 - e kérdés távlati tervét, a különféle összefoglalókat, a pártnak, a minisztériumnak küldött tájékoztatásokat stb.

II.

- a) Mivel ebben a kérdésben jelen pillanatban 4 hírszerzési akció van folyamatban, amelyek egyes ellenséges elemek ellen irányulnak, az alábbiak szerint kell eljárni:
 - BA, a püspökség alkalmazottja ellen indított akciót le kell zárni az illető letartóztatásával, mert nevezett a felforgató IKESZ szervezet⁸ tagja volt, és az 1956. évi magyarországi események idején ellenséges magatartást tanúsított, ellenforradalmi tetteket kezdeményezett és jelenleg is ellenségesen viszonyul. Határidő 1961. december 30. Felel: Onac Ioan főhadnagy.
 - A három akció BD, GP és NA teológiai tanárok ellen; annak ellenére, hogy ügyüknek nincs közös alapja és egymástól függetlenek, dokumentálni kell, és le kell zárni BD letartóztatásával, valamint az ő és a többiek leleplezésével.
 - Leleplezésüket nacionalista magatartásuk alapján kell elvégezni, mert ezzel példát mutatnak a teológiai hallgatók között, és azért, mert nem engedelmességek a Kultuszdepartament rendelkezéseinek.
 - BD-t le kell tartóztatni, mert ő a legveszélyesebb. Határidő: 1962. márc.1. Felelős: Onac Ioan főhadnagy, támogatja Mărgineanu G. kapitány. [...]

⁸ IKESZ – Illegális Kommunistaellenes Szervezet, amelyet a kolozsvári Református Kollégium diákjai alapítottak meg 1950-ben; harmincnál is több tagja volt, valamennyiüket letartóztatták és elítélték.

III.

a)

„A Protestáns Teológiai Intézetre nézve folytatni kell az együttműködést és a képzést az alábbi ügynökök esetében: ‘POPESCU’ az Intézet rektora, ‘ADALBERT’, ‘RADU’, ‘PALL IOSIF’ és ‘GABOR ISTVAN’, akik az Intézet tanárai. Különösképpen azzal a céllal kell szorgalmazni a nevelést, hogy pozitívan tudják befolyásolni a diákok irányultságát, hogy az államhoz lojálisak legyenek.”⁹
Állandó megbízatás. Felel: Mărgineanu G. kapitány és Onac Ioan főhadnagy.

b)

A kolozsvári püspökség élén egészen 1960-ig püspöki minőségben Vásárhelyi János működött, aki ez év december hónapja folyamán elhunyt. Ennek következtében jelen pillanatban a püspökséget a püspökhelyettes és a tanácsos vezetik. Tekintettel arra, hogy a tanácsosnak ez év végén megszűnik tanácsosi megbízatása, a másik személyt pedig úgy ismeri az ÁBSZ, mint ellenséges személyt, aki nem örül népszerűségnek, eltávolítását tervezi tisztségükből, majd „előléptetjük ‘POPESCU’ ügynököt” – mondják –, mint megbízott püspökhelyettest.

„Az ügynökség jelenlegi állományával és az egyház hivatalos szervei segítségével törekedni kell ügynökünk népszerűsítésére (jelenleg közepes népszerűségnek örvend).”¹⁰

A Kultuszdepartament szervei segítségével az Igaztótanácson keresztül tervezik kezdeményezni az ajánlatot, az előbb említettek szellemében.

„Ezzel azt akarjuk elérni, hogy az ügynökséggel először bejussunk a Kolozsvári püspökség vezetőségébe, utána pedig a Körös Tartomány területi belügyi igazgatóságával karöltve intézkedést kezdeményezzünk a két püspökség egyesítésére, Kolozsvár székhellyel. Jelezzük, hogy a püspökség jelenlegi vezetői más tisztségekbe lesznek kinevezve.”¹¹

Határidő: 1961. november 1. Felelős: Onac I. főhadnagy, támogatója Mărgineanu kapitány.

c)

Tekintettel arra, hogy Kolozsvár területén 7 gyülekezet működik 1–12 lelkésszel, meg kell vizsgálni annak a lehetőségét, hogy a presbitériumokon keresztül hogyan lehetne ügynököket ültetni mindegyik gyülekezet élére.
– a tervezetet úgy kell összeállítani, hogy lehetőleg minden két hónapban egy-egy alkalmas ügynököt szervezzenek be, amíg mindegyik gyülekezetbe bejut legalább egy ügynök. Felel Onac I. főhadnagy, támogatója Mărgineanu kapitány.

d)

A meglévő és az ez után beszervezett ügynökök segítségével meg kell ismerni az ellenséges elemek munkáját a laikusok között, korlátozni kell a hívek számának nö-

⁹ „Cu privire la Institutul Teologic Protestant, se va continua colaborarea și munca de educare a agenților ‘POPESCU’ rectorul institutului, ‘ADALBERT’, ‘RADU’, ‘PALL IOSIF’ și ‘GABOR ISTVAN’ profesori la acest institut. Se va insista în mod deosebit asupra educării lor cu scopul de a influența în mod pozitiv orientarea studenților pentru a fi loiali statului.” Fond documentar D. 16575. vol. 1. 396.

¹⁰ „Prin agentura existentă și organele oficiale pe linia cultului, se va urmări lărgirea popularizării agentului nostru (în prezent se bucură de popularitate mediocră).” Fond documentar D. 16575. vol. 1. 396.

¹¹ „Prin aceasta urmărim ca prima dată să ajungem cu agentura în conducerea episcopiei din Cluj, după care în colaborare cu org. Dir. Reg. MAI Crișana să întreprindem măsuri în vederea unificării celor două episcopii cu sediul central la Cluj.” Fond documentar D. 16575. vol. 1. 396.

vekedését és pozitívan kell befolyásolni, hogy az államhoz lojálisak legyenek. Állandó jellegű feladat.

IV.

Az ÁBSZ különös figyelmet tervez fordítani a Reformátusok Világszövetségének munkájára, közelebbről pedig vezetőjének, a svájci Marce Pradervanonak a tevékenységére. Először a külfölddel rendszeres kapcsolatot tartó lelkészeket tervezi felderíteni, majd a kapcsolatok természetét. A legsürgősebb feladat NA és HJ megfigyelése, akik kapcsolatban állnak a külföldiekkel és külföldi tanulmányúton vettek részt.

„Mivel érdekünk megismerni egyrészt a központ rendelkezéseit, másrészt azokat a tájékoztatásokat, amelyeket a kultikus tevékenység végzésére adnak, intézkedni kell, hogy megismerjük a nemzetközi kongresszusok és a konferenciák helyszíneit a különböző országokban (1961-ben Zürichben, Svájc), és az értékebb ügynököket időben fel kell készíteni, hogy részt vegyenek ezeken az alkalmakon. [...] A fenti célok elérése végett gondot fordítunk majd 'GALOS ISTVÁN', 'POPESCU' és 'PALL IOSIF' ügynökök színvonalának emelésére. Ugyancsak erre célra, beszerzés szempontjából, meg kell vizsgálni azokat a személyeket, akiket a püspökség képviselőként kiszemel, hogy a különféle kongresszusokra vagy konferenciákra képviselőkként küldje ki.”¹²

Állandó jellegű feladat. Felel Onac I. főhadnagy és Mărgineanu E. kapitány, támogatja Mihuş A. kapitány.

V.

- a) A Protestáns Teológiai Intézet jelenleg csemeteültetvénye (pepiniera) a lelkész utánpótlásnak és az ellenséges felfogások indoktrinációjának. Az összesen 95 diákot számláló teológusi közösségből 77 a református felekezethez tartozik.

„E helyzetet illetően intézkedéseinkkel el kell érnünk a jelenlegi létszám korlátozását, követvén ezt egészen a teljesen megszűnésig. Ebben a tekintetben fel fogjuk használni a diákok körében működő 4 ügynökünket és a tanárok körében lévő ügynököket, hogy a diákok közül minden egyes személyt külön megvizsgáljunk. A vizsgálat eredményeinek függvényében be kell szervezni 15 ügynököt, arányosan, a tanulmányi évek szerint. Az ügynökök számát meg kell növelni az utolsó évfolyamon, hogy a felszentelt lelkészek többsége ügynök legyen.”¹³

¹² „Deoarece ne interesează să cunoaştem dispoziţiile care se dau de la centru cît și anumite orientări pentru desfășurarea activității cultelor, se vor lua măsuri pentru cunoașterea ținerii congreselor sau conferințelor mondiale care au loc în diferite țări (în anul 1961 la ZURIC[!] – Elveția) iar agenții de valoare să fie pregătiți din timp în scopul participării lor la aceste întruniri. [...] În vederea realizării celor de mai sus, ne vom ocupa de creșterea agenților 'GALOS ISTVÁN', 'POPESCU' și 'PALL IOSIF'. De asemenea tot pentru acest scop vor fi studiate în vederea recrutării persoanele vizate de conducerea episcopiei, pentru ai trimite ca reprezentanți la diferite conferințe sau congrese.” Fond documentar D. 16575. vol. 1. 398.

¹³ „Față de această situație măsurile noastre trebuie să ducă la limitarea numărului existent mergînd pînă la dizolvare. În acest sens vom folosi cei 4 agenți din rîndurile teologilor și agenții din rîndul profesorilor pentru a studia pe fiecare element în parte. În raport de rezultatul studiului efectuat se vor recruta un număr de 15 agenți în mod proporțional pe anii de învățămînt. Numărul agenților să fie mărit

Határidő 1962. július 1. Felel: Onac I. főhadnagy és Mărgineanu G. kapitány, támogatója a főosztály főnöke.

- b) Fel kell deríteni azokat a teológiai hallgatókat, akik tervezik elhagyni az Intézetet; ezeket ajánlani kell helyi szinten, hogy bejussanak a tanügybe. Ezt követően oda kell tenni őket, hogy írják meg egykori diáktársaiknak sikerüket, „hogy befolyásolni tudjuk őket a mi érdekünkbe”. Az Intézetet elhagyó diákkal szóba kell állni, különféle ürüggyel, hogy megismerjék és adatokat gyűjthessenek az Intézetben maradt diákokról, és a misztikus irányultságról, amely az Intézetben van.

„A beszélgetéseket nagyon elővigyázatosan kell folytatni, hogy ne fedjük fel az igazi célt.”

Állandó feladat. Felel: Onac I. főhadnagy, támogatója Mărgineanu G. kapitány.

„A Protestáns Teológiai Intézet vezetőségében lévő ügynökeinken keresztül dokumentálódni fogunk a nagyszebeni német nyelvű teológia megszüntetésének lehetősége felől, és Kolozsvárra történő áttelepítéséről. Ez intézkedés kivitelezésére gazdasági okokra fogunk hivatkozni, és az Intézet létre. A cél elérésére fel fogjuk használni az Intézet valamennyi ügynökét és a többi tanárokat is, akik beleegyeznek ebbe az intézkedésbe. Miután az említett kérdéseket letisztáztuk, az Intézetben keresztül megtesszük az ajánlatot a Kultuszdepartamentnek, amelyet ez támogatni fog. Érdeklünkben áll az Intézet minden egyes részlegét Kolozsvárra összpontosítani, mivel a vezetőség nagy része ügynök, itt lojálisabb nevelést kapnak, és el tudjuk kerülni azt a negatív és fanatizáló hatást, amely a szebeni részleg diákjait Müller püspök részéről éri, aki az állam ellenséges eleme.”¹⁴

Határidő 1961. október 30. Felel: Onac I. főhadnagy és Mihuş A. kapitány.

A dokumentum azzal a záradékkal fejeződik be, hogy 1962 áprilisában az ÁBSZ elemezni fogja a munka eredményeit.

la ultimul an pentru ca numărul preoţilor hirotonişii să fie în majoritate agenţi.” Fond documentar D. 16575. vol. 1. 398.

¹⁴ „Prin agenţii din conducerea Institutului Teologic Protestant, ne vom documenta asupra posibilităţilor de desfiinţare a secţiei teologice germane din Sibiu şi mutarea ei la Cluj. Pentru realizarea acestei măsuri se vor aduce argumente de ordin economic şi a existenţei institutului. În acest scop vor fi folosiţi toţi agenţii din institut cât şi ceilalţi profesori, care sînt de acord cu această măsură. După clarificarea celor de mai sus, vor fi iniţiate propunerii Departamentului Cultelor pe linia institutului, care vor fi susţinute. Avem interesul de a concentra toate secţiile institutului la Cluj, deoarece majoritatea din conducerea acestuia sînt agenţi, primesc o educaţie mai loială şi evităm influenţele negative şi de fanatizare asupra studenţilor de la secţia din Sibiu din partea episcopului MULLER, care este un element duşmănos regimului.” Fond documentar D. 16575. vol. 1. 399.